

СОЦИОЛОГИЈА РАТА И ПРАВНА НАУКА¹ КУЛТУРА НАСИЉА У КОНТЕКСТУ ФУНКЦИОНАЛНЕ АНАЛИЗЕ ПРАВА

Апстракт: У овом раду се размајтра феномен рата са социо-антрополошкој сјановишја, а у контексту функционалне анализе права. Полазна тачка истраживања јесте сја да су агресивности и деструктивности, а коначно, насиље у свим својим аспектима, једна од базичних дјасности људске природе. У том контексту, позивање на социологију рата у наслову рада, подразумевамо би, с обзиром на теоријско – методолошку основу социологије као најопштије науке о друштву, изражање најшире могуће аргументације у изложеном правцу.

Међутим, то није и основни циљ овог рада. Наиме, када се култура насиља посматра са социо – антрополошкој сјановишја, а поштово унутар социјалне биологије као научне дисциплине, открива се један парадокс у теоричкој суштини човека. У ишјању је један егзистенцијални и еволуциони парадокс унутар којег се супротивљавају и прелићу изнуђени солидаризам као модел биолошкој онашања и као тејска предиспозиција човека и културолошка неограниченост људске врсте као базична социјална последица тог изнуђеног (биолошког) солидаризма.

Даље, и то је заправо основни циљ овог рада, позивајући од изложеног парадокса. проблем културе насиља се посматра са сјановишја друштвене контроле, односно у контексту функционалне анализе права са намером да истражимо, на тему функција права, у којој мери право може вршити, поред одговарајућих социјалних и техничких функција, и оне које ће се овде назвати антрополошким функцијама, а којима се може ефикасно артикулисати и ограничити

* Редовни професор Универзитета у Београду – Правног факултета, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9391-3956>, bovan@ius.bg.ac.rs.

1 Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру стратешког пројекта за 2024. годину „Проблеми стварања, тумачења и примене права“ (подтема: „Правосуђе и изазови данашњице“ – тема истраживачке групе: „Правна заштита од рата и у рату“), који финансира Правни факултет Универзитета у Београду.

необузданост људске природе, пре свега колективно насиље које је најјачи дезинтеграциони фактор у развоју друштва.

Кључне речи: Социологија рата, правна наука, функционална анализа права.

1. СОЦИОЛОГИЈА РАТА КАО СОЦИОЛОГИЈА МОЋИ И СИЛЕ

Социологија рата се углавном дефинише као посебна социолошка дисциплина која истражује примену моћи и силе у друштву, пре свега на плану међународних односа.² Нешто шире, социологију рата везујемо за свако истраживање колективног насиља, где спадају не само ратови већег или мањег обима, него и револуције, грађански ратови, тероризам, класне борбе, итд.³ С обзиром на слојевитост овог феномена, рат се истражује унутар разних друштвених наука, а то значи, по правилу, мултидисциплинарно. Ипак, у оквиру 39. истраживачких комитета Светске асоцијације социолога, социологија рата није артикулисана као посебна социолошка дисциплина. Наравно, то не значи да се она не може теоријски омеђити. Наиме, социологија рата се везује за тачно одређен круг проблема и тема, пре свега за оне попут моћи, политике и државе,⁴ или за теорију друштвених конфликта,⁵ или, унутар ове теорије, за феномен етничких сукоба,⁶ или за теорију интеркултурне комуникације,⁷ итд.⁸ Посматрано још шире, изван оквира социологије, ова тема подједнако занима антропологију и етнологију, политичку социологију и теорију међународних односа, ко и многе друге научне и филозофске дисциплине.⁹

2 М. Перић, М. Вучинић, *Социологија рата*. Београд 1995, 1.

3 Џ. Х. Тарнер, *Социологија*, Нови Сад, 2009, 436–443.

4 На пример код: М. Хараламбос, М. Холборн, *Социологија – теме и перспективе*, Загреб, 2002, 587–583.

5 G. Simmel, "The Sociology of Conflict", *American Journal of Sociology*, 4/1904, 490–525, М. Ђуричковић, *Теорија друштвених сукоба*, Београд 2007. С. Шљукић, М. Шљукић, „Циклична теорија и друштвени сукоби“, *Социолошки преглед*, 4/2013, 473–487.

6 Тако код: Е. Гиденс, *Социологија*, Београд, 2003, 272–273.

7 Нарочито код аутора који сматрају да је неспоразум правила а не изузетак у интеркултурној комуникацији, на пример код: К. Ђордано, *Оптеги о интеркултурној комуникацији*, Београд, 2001, 12–18.

8 У оквиру правних дисциплина, тематика ратних сукоба се обрађује унутар међународног јавног права, а нарочито у међународном кривичном праву (право оружаних сукоба). Видети код: Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Београд, 2023, 814–842.

9 Овом приликом издвајамо једну дисциплину, а наиме, политичку етику, која је гранична област између политикологије и филозофије, а која је дала важне

Ипак, без обзира на комплексност феномена рата, и без обзира на повезаност ове проблематике са многим областима социологије и других друштвених дисциплина, такође, без обзира на обимну литературу са овом тематиком, најзад, и без обзира на то што ратовање толико испуњава и усмерава развој глобалног друштва, *mainstream* социологија не посвећује одговарајућу пажњу овом феномену.¹⁰

Наравно, у оваквим закључцима увек се полази од Диркема, Маркса и Вебера као класика социолошке науке и њихових идеја о феномену рата. Како се примећује у релевантној литератури, њихов допринос овој проблематици ипак је ако не скрооман, а оно, посредан. То нарочито важи за Диркема, јер у његовој теорији друштвене солидарности, која се креће од механичке ка органској солидарности, рат (код њега се мисли на Први светски рат), представља један изнимни и ретроградни повратак на механичку солидарност, тј. патолошко стање у развоју цивилизације које ће се као такво превазићи. Код Маркса проналазимо аспекте милитаристичког дискурса онда када говори о револуционарном насиљу и класној борби. Међутим, код њега, кроз идеју експропријације експропријатора, главни циљ класне борбе није уништење буржоазије већ укидање приватне својине и постојеће (буржоаске) државне структуре (нарочито после искуства „Париске комуне“), која производи друштвену стратификацију и експлоатацију. Опет, милитаристичке идеје се највише препознају код Вебера јер он друштвени и јавни живот повезује кроз тројство: политика – држава – моћ (која подразумева и организовано насиље према споља или изнутра). Ипак, и код њега концепт колективног насиља није владајући дискурс. Далеко од тога, он је уклопљен кроз идеју бирократизације и рационализације друштвеног живота.

Иако се на ову тему може полемисати, изгледа да се ипак можемо сложити са ауторима који тврде да је проучавање рата и колективног насиља у делима класика социологије остало на периферији њихових теорија.¹¹ А према ономе што је овде изложено, изгледа да је кључни разлог овог стања ствари чињеница да су они били заговорници „мирољубиве социологије“, тј. усмерени на теме као што су статусне и класне поделе, образовање, индустријализација, бирократизација, индивидуалне девијације, култура, научни напредак, друштвени ред, родна неједнакост, итд. Све у свему, теме које су

доприносе у истраживању феномена рата. Међу ауторима заслужним за њену афирмацију помињемо тек пар оних познатих чије су књиге из ове области, највише превођене и доживеле највише издања: М. Волзер, *Праведни и нејраведни ратови*, Београд, 2010. К. Кокер, *Будућности рата*, Београд, 2010.

10 Аргументе у том правцу код: М. Shaw, „War and Social Theory“, *War, State and Society* (ed. M. Shaw), London, 1984, 1–24. Н. Joas, *War and Modernity*, Chicago, 2003, 125–141. А. Wimmer, В. Min, „From Empire to Nation-States“, *American Sociological Review*, 6/2006, 867–897.

11 С. Ashworth, С. Dandeker, „Warfare, Social Theory and West European Development“, *Sociological Review* 35/1987, 1–18.

пре свега биле универзалне тековине просветитељства.¹² Може се можда додати да су искуство и страхоте Другог светског рата стварали посебну одбојност према проблематици рата и насиља. Наиме, злочини нациста, огроман број настрадалих и страховита материјална разарања у овом рату изазвали су једну врсту глобалног моралног шока, који се одразио и на социологију и друге друштвене науке на начин да је истраживање феномена рата потиснуто у други план научне анализе. Индикативно је на пример да Е. Гиденс, један од најзначајнијих социолога данашњице, у свом надалеко познатом уџбенику из социологије, у првих пет издања уопште не говори о феномену рата. Он говори само о друштвеним сукобима и то у поглављу о етницитету. Тек у шестом издању овог штива из 2009. године имамо одељак о рату и тероризму.

Ипак, у овом уводу је потребно рећи да је милитаристичка традиција у друштвеној мисли, па и социологији, у мери у којој је она уопште била етаблирана на крају 19 и почетком 20 века, била наглашено присутна. С. Малешевић, аутор са наших простора, иначе, професор Универзитета у Даблину, ову „ратоборну“ традицију у друштвеној мисли проналази у следећим теоријама или идејним струјама: ратоборни немачки етатизам, аустро-америчка парадигма групне борбе, немачки социолошки либертаријанизам, италијанска теорија елита, англоамеричка еволуциона теорија, француско-немачка социјална метафизика насиља.¹³ Овај аутор предлаже и једно ново читање ових извора (као и класика) у складу са тим колико рат и насиље обликују друштвену стварност иначе, а поготово у садашњем тренутку развоја цивилизације.¹⁴

Међутим, важније од реинтерпретације Гумпловичевог појма сингенизма, или Разенховеровог разликовања освајачке и културне државе, или Зимловог схватања рата као апсолутне ситуације, или Сореловог појма херојске агресивности, јесу покушаји да се феномен рата објасни преваходно са социолошког становишта. Такви покушаји, једног „чисто“ социолошког приступа, упоредо, подразумевају критику аутора који у објашњењу рата као појаве посежу за биолошким, психолошким, културолошким и другим аргументима и приступима, што је иначе преовлађујућа струја у литератури из ове области.

Један од таквих покушаја проналазимо код малопре поменутог С. Малешевића,¹⁵ који инсистира на социолошкој перспективи у разматрању ове проблематике, а главну улогу у објашњењу рата тј, организованог насиља приписује кумулативној бирократизацији принуде и масовним идеологијама. Све то опет, унутар теоријске оријентације која се означава као „организацијски материјализам“.

12 Е. А. Tiryakian, „War: the Covered Side of Modernity“, *International Sociology*, 4/1999, 474–478.

13 С. Малешевић, *Социологија рата и насиља*, Загреб, 2011, 39–56.

14 *Ibid.*, 56–60.

15 *Ibid.*, 15.

Малешевић и сам констатује како се у савременој социологији, нарочито у уџбеничкој литератури, феномен рата обрађује кудикамо мање него код класика социологије и представника милитаристичке социологије.¹⁶ Он иначе сматра да се социологија рата може учитати у литератури с краја 19. века у много већој мери него што се то чини, као и да такав приступ класичној литератури представља погодно теоријско упориште за афирмацију организационог материјализма. Малешевић сматра да такав приступ омогућава заснивање „чисто“ социолошке перспективе у посматрању феномена рата.

Основна аналитичка јединица за разумевање феномена рата унутар организационог материјализма јесте категорија „принуде“. Она своју експланаторну вредност добија у оквирима теоријске трипартиције: полиитика – држава – друштвена моћ. Иако се представници овог правца везују за Вебера (иначе, али и по својој вољи), за њих је принуда (сила) сама суштина политике и државе док је за Вебера принуда тек средство политике. Све у свему, заговорници организационог материјализма сматрају да ако је суштина државе и политике у принуди, тј. организованом насиљу,¹⁷ онда је и основни задатак државе спровођење тог насиља, односно вођење ратова.¹⁸ Коначно, у закључку се може рећи да ова теоријска струја говори о бирократској организацији која је средство принудне интеграције друштва са епицентром у држави, али и о значају организоване принуде за настанак и ширење бирократских структура. У контексту објашњења феномена рата то значи да рат ствара државу као политичку организацију, али у исто време оомогућава и њен опстанак и успешно функционисање.

Високо оцењујући теоријске домете организационог материјализма у правцу објашњења феномена рата, С. Малешевић сматра да је у питању рафинисана епистемологија друштвене принуде и уверљива историјска социологија доминације, а коначно: „Настављајући се на класичну мисао о рату, савремени је организациони материјализам на тај начин успео озбиљно поткопати превласт инструменталистичких, културолошких и биолошких теорија друштвене промене, премештајући свој експланаторни нагласак с доминација над средствима за производњу, индивидуалне рационалности, генетике и културе, према нечему за разумевање друштвеног света кудикамо важнијем – доминацији над средствима за уништење“.¹⁹

Ипак, може се рећи да организациони материјализам остаје више на дескриптивној равни у објашњењу феномена рата најмање из два разлога: прво, објашњење рата у контексту корелације принуде – држава подразумева неку врсту зачараног круга где се не зна шта чему претходи, заправо, где су држава и принуда у исто време и узрок и последица једно другом; друго,

16 *Ibid.*, 61.

17 G. Poggi, „Theories of State Formation“, *The Blackwell Companion to Political Sociology* (ed. U. K. Nash, A. Scott). Oxford, 2004, 95–106.

18 Ch. Tilly, Coercion, *Capital and European States*, London, 1992, 191.

19 С. Малешевић, *op. cit.*, 90.

ова се теоријска оријентације пре свега фокусира на функције, значај и последице ратовања а не толико на порекло рата као друштвеног феномена.

2. РАТ, ДРУШТВЕНИ СУКОБИ И ЕВОЛУЦИЈА ЧОВЕКА

Роналд Колинс, један од водећих представника организационог материјализма, и аутор који са тог становишта приступа проблематици рата и колективног насиља, предлаже једну другу категорију као основну аналитичку јединицу за проучавање овог феномена. Umesto „принуде“, за њега је то појам „друштвеног сукоба“.²⁰ На први поглед, чини се да су „принуда“ и „друштвени сукоби“ сининими, али није тако. Појам „принуде“ носи у себи велику дозу неодређености и разубености, и више је колоквијалног карактера. Осим тога, посматрано са становишта теорија друштвеног конфликта појам „принуде“ је уклошљен у појам „друштвених сукоба“. У том контексту посматрано појам „друштвеног сукоба“ има предност јер је у оквиру теорија друштвеног конфликта јасно артикулисан, даље, јер је релацијски постављен тако да може да обухвати проблем конфликта и на макро и на микро плану, и јер је емпиријски јасно прецизиран и документован.

Иначе, теорије друштвеног сукоба (конфликта) говоре о неједнакостима које постоје у друштву. То су пре свега неједнакости у у погледу расподеле ограничених или оскудних ресурса, али и неједнакости у погледу расподеле новца, моћи, престижа, добијања посла, смештаја, коришћења здравствених услуга, свеукупно, неједнакости у погледу животних шанси.²¹ Овако дефинисана неједнакост, поготово када се тај модел посматра помоћу појма друштвене стратификације, указује на моменат експлоатације што је основна последица чињенице (емпиријски неспорне) да је рад друштвени а присвајање приватно, односно чињенице постојања приватне својине. У сваком случају, независно од тога какав се значај, функције и последице придају приватној својини, у кључним социолошким теоријама (марксизам, функционализам), неспорно је да неједнакости представљају покретачку снагу друштвених сукоба, односно, посматрано са друге стране, неспорно је да друштвени сукоби представљају покретачку снагу друштвених промена и најважнију датост човекове егзистенције.

Све ово поготово важи када покушавамо да објаснимо суштину и порекло рата као феномена. Још важније, прича о разним облицима неједнакости као горивним ћелијама друштвених сукоба значи да не можемо стати на принципу једног фактора када објашњавамо феномен рата. Овде се на крају, исказује и најважнија предност појма „друштвених сукоба“ у

20 R. Collins, *Conflict Sociology*, New York, 1975, 60.

21 Ц. Х. Тарнер, *op. cit.*, 75–76.

разматрању рата, и уопште, колективног насиља. Наиме, повезано са појмом „друштвених неједнакости“ појам „друштвеног сукоба“ указује да се феномену рата мора приступити мултидисциплинарно, односно, полазећи од једног сложеног детерминистичког модела. Другим речима, не спорећи на пример, теорију организационог материјализма која говори о бирократској организацији као нужној претпоставци за објашњење феномена рата,²² или економистички приступ који своди рат и насиље на борбу за ресурсе, тј. на економију,²³ или приступ социобиологије који тематизује феномен рата полазећи од људске агресивности као генеричке особине човека,²⁴ детерминистички модел за објашњење рата мора бити сложен јер је рат изразито сложена и слојевита појава.

У том правцу, а за потребе овог рада, ипак ограниченог по циљевима и броју страна, изложићемо у најкраћем експланаторни модел за објашњење друштвених сукоба и феномена рата, који ће бити означен као социо-антрополошки приступ, а који полази од теорије еволуције Ч. Дарвина али у модернистичком облику (неодарвинизам), и који синтетизује резултате многих научних дисциплина што се баве проблематиком друштвених сукоба и људске агресивности. Неке од тих дисциплина, осим социологије,²⁵ су: биолошка антропологија, генетичка психологија, социјална биологија, еволуциона биологија, итд. Осим тога, овај парадигматски модел подразумева не само комплексан приступ феномену рата, него и комплексно сагледавање самог овог феномена, чија се слојевитост испољава кроз његову егзистенцијалну, инструменталну и метафизичку страну.²⁶ Најзад, овај сазнајни модел је тако постављен да омогућава повезивање изложеног приступа са теоријом права, односно са тематиком функционалне анализе права, што је, како смо истакли на самом почетку овог рада, и његов основни циљ.

Излагање о пореклу друштвених сукоба, принуде, моћи и рата започињемо проблематизацијом питања о пореклу човека и његовој генеричкој суштини. Ова нас хеуристика нужно усмерава ка еволуционој биологији, односно модерној теорији еволуције. Ова теорија у синтетичком облику

22 С. Малешевић, *op. cit.*, 15–17.

23 На пример Лењин када каже: “Што је капитализам развијенији, што се више осећа потреба за сировинама, то је оштрија конкуренција, и што је грозничавији лов на сировине по целом свету, то очајнија постаје борба за стицање колонија” – V. I. Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, New York, 1939, 82.

24 На пример код оснивача социјалне биологије Е. О. Вилсона који људску агресивност везује пре свега за мушки род, полазећи од чињенице да код мушкараца проналазимо, неспорно, један хормонски дизбаланс оличен у високом нивоу тестостерона и ниском нивоу естрогена: Е. О. Wilson, *On Human Nature*, Cambridge, 1978, 125–130.

25 Социологија се у овом контексту испољава као најшири теоријски, а заправо, холистички модел научне анализе, с обзиром да предстаља, између осталог, најкомплекснији модел контекстуалне анализе.

26 К. Кокер, *op. cit.*, 19–31.

говори о природном одабиру (селекцији), почев од Ч. Дарвина и мутацијама,²⁷ након уклапања теорије наслеђивања у Дарвинову теорију, где ова два чиниоца представљају основне механизме еволуције живих бића.²⁸ Међутим, показало се, нарочито код виших организама, а поготово када се говори о оријентацији еволуције ка сложености,²⁹ да се еволуције не одвија логиком селекције и мутација.

Почев од средине 20. века заговорници неодарвинизма почињу да говоре о „понашању“ (биолошким понашањима) као механизму промене врста. Један од њих, Ж. Моно, изричито тврди да је код виших врста понашање основни еволутивни механизам.³⁰

Када говоримо о понашању као еволутивном механизму не мислимо на „затворене програме понашања“, тј. на нагонска понашања утемељена на грегарном инстинку, већ на „отворене програме понашања“, тј. на понашања којима врсте (нарочито примати и род *Номо*) истражују животну средину у ситуацији када нема поузданих релација између стимулуса и одговарајућег одговора организма.³¹ Овде се заправо говори о биолошкој радозналости којом се трага за биолошки корисним понашањима која ће некој врсти омогућити опстанак.

Отворени програми понашања у изложеном смислу нарочито долазе до изражаја код оних врста које су изложене снажним еволутивним притисцима. У таквој еволутивној ситуацији су били и наши преци. Прачовек је био изложен суровом природном окружењу,³² и страховитим унутрашњим еволутивним притисцима у виду бројних хендикепа своје анатомско-физиолошке конституције. А. Гелен, велико име антропологије, на ту тему каже: „Морфолошки је, наиме, човек, у супротности према свим вишим сисарима, одређен првенствено недостацима, који се увек у егзактно биолошком смислу морају означити као неприлагођености, неспецијализованости, као примитивизми, тј. као неразвијеност: дакле, битно негативно. Недостаје крзно и тиме природна одбрана од непогода, недостају природни органи за напад, али такође и грађа тела подесна за бежање; човека многе животиње надмашују по оштрини чула; даље, њему на животно опасан

27 Теорију наслеђивања засновао је Мендел још 1865. године, али интеграција Менделових идеја са Дарвиновом теоријом окончана је тек негде између 1936. и 1947. године.

28 У теорији еволуције се узима да су природна селекција и мутације основни механизам промене живих врста, а да се сама еволуција одвија у интеракцији спољашњег окружења и генотипа, а имајући и виду и тежњу организма ка промени, која је унутрашњи фактор тог механизма. Детаљније код: Н. Туцић, *Еволуција, човек и друштво*, Београд, 1999, 93. А. Бургињон, *Природна историја човека*, Београд, 1996, 101–102. Ж. Хирно, *Једнакост и неједнакост раса*, Загреб, 1975, 55.

29 А. Бургињон, *op. cit.*, 113–114.

30 Ж. Моно, *Случајносћ и нужносћ*, Београд, 1983, 156. Слично и: Е. Маур, *Population, Species and Evolutions*, Cambridge, 1970, 401, 427.

31 Н. Туцић, *op. cit.*, 97.

32 С. Бован, *Парадигматски корени социологије љрава*, Београд, 2004, 78.

начин недостају баш прави инстинкти и он, као одојче и дете, подлеже потреби заштите, која је посве неупоредива по дужини трајања“.³³

Отворени програми понашања су у случају пра човека добили изглед једног изнуђеног солидаризма који се састоји у снажној упућености чланова људског чопора једних на друге, упућености и усмерености која није позната у живом свету. Висок степен интеграције и сарадње унутар људске празаједнице резултирао је, између осталог, природном поделом рада какве нема код осталих примата, и за коју постоје емпиријски докази унутар теорије еволуције да су је наши прецу упражњавали. Наравно, и понављамо, код свих сисара проналазимо облике веће или мање социјализације, а удруживања, солидаризма и поделе рада има и код неких инсеката (мрави, пчеле, итд). Међутим, код осталих врста солидаристичка понашања су утемељена на грегарном инстинкту, односно ради се о урођеним понашањима која су генетски детерминисана. Код човекових предака у питању је солидаризам који је последица отворених програма понашања, односно последица трагања за биолошки корисним понашањима, која се потом понављају и тако омогућавају опстанак. Слична је ситуација и са алтруистичким понашањима која су код инсеката генетски условљена, док је код пра човека и (модерног човека) алтруизам облик корисних понашања која такође имају важну улогу у опстанка човека, поготово када се има у виду да је тај алтруизам, чак и данас, облик једног интересног алтруизма (чини да би ти се чинило).³⁴

Основна последица упражњавања и понављања солидаристичких понашања као биолошких понашања, која су се показала као корисна за опстанак хоминида, јесте неки облик стандардизације поступака, тј. понашања. Другим речима, стандардизација понашања о којој је реч значи да та понашања добијају, објективно, нормативну структуру. Наравно, и даље се ради о биолошким понашањима јер пра човек није имао свест о њиховом значају и функцији. Међутим, у питању су биолошка понашања у која је механизмом стандардизације (нормативизације) понашања унета клица социјализације. Ова клица социјализације је заправо и искра која је запалила мождану вагру код пра човека и довела до развоја људске свести коју данас познајемо. Основна последица овог прелаза из царства нужности у царство слободе, из света биологије у свет културе, јесу два феномена која имају наглашено нормативну структуру: (1) идеја друштвеног реда као последица стандардизације понашања и (2) настанак језика као последица стандардизације у комуникацији.³⁵

33 А. Гелен, *Човек, његова љврода и његов љоложај у свету*, Сарајево, 1974, 31.

34 О алтруизму као себичном понашању код: Е. О. Wilson, *op. cit.*, 179–199. W. M. Shields, „Barn Swallow mobbing: Self-defence, collateral cin defence, group defence, or parental care“, *Animal behavior*, 32/1984, 132–148.

35 О пореклу језика постоји више теорија. Најчешће се полази од оне која каже да је језик последица случајних генетских мутација: Ј. Харари, *Сайијенс*, Београд, 2014, 26. Међутим, код већине других теорија, као у овом раду, оставља се могућност да је језик настао као последица стандардизације у комуникацији: Н. Туцић, *op. cit.*, 110–111. О томе да је стандардизација (нормативизација) понашања битно

Из изложеног следи да еволуција рода *Ното* представља трансформацију од биолошког у социјално и психолошко која се одвија као трансформација биолошког у нормативно. Другом речима, стандардизација (нормативизација) биолошких понашања код прачовека била је: (1) услов опстанка човека као врсте, (2) услов настанка човека као бића посебне врсте (свест о значају реда у друштву и настанак језика као последица стандардизације у комуникацији), (3) темељ људске културе и (4) основ успешног функционисања људске заједнице.

Конечно, значај солидаристичких понашања са снажном стандардизацијом тих понашања као биолошких понашања за развој људске врсте изражава идеју биолошког порекла нормативности и нормативног порекла човека.

Овим су изложене и претпоставке за прелаз из света биологије у свет културе.³⁶ У исто време, изложени модел еволуције човека омогућава да конструишемо парадигматски модел за објашњење феномена рата који изражава јединство одговарајућих биолошких и културолошких предиспозиција.

3. ПАРАДИГМАТСКИ МОДЕЛ ЗА ОБЈАШЊЕЊЕ ФЕНОМЕНА РАТА

За објашњење порекла и природе феномена рата, а полазећи од генеричке суштине човека, и према теорији еволуције која је овде представљена, може се формирати, прво и најважније, трипартиција која изражава биолошку еволуцију људског рода, ексклузивност његове егзистенције и механизам преласка из света биологије у свет културе и друштвености. Та трипартиција подразумева след: солидаризам – стандардизација понашања – ред и поредак. По овој „логици“, прелаз из света биолошког детерминизма у свет културолошког индетерминизма, из царатва нужности у царство слободе, подразумева, најважније, трансформацију човека од биолошки ограниченог у културолошки неограничено биће. Културолошка неограниченост човека има, као грчки бог Јанус, два лица. Једно је стваралаштво, а друго нагонска неспутаност која се испољава кроз тенденцију максимализма, тј. максималистичког задовољавања потреба. Ова тенденција постоји и на нивоу врсте и на нивоу појединца, а њена најважнија манифестација је егоизам као јединствено културолошко обележје човека.³⁷ Као манифестације

уграђена у појаву и развој језика али и у процес енцефализације видети код: Ж. Пијаже, *Порекло сазнања*, Београд, 1983, 10–17, 47, 55. Ж. Пијаже, *Психологија интелигенције*, Београд, 1968, 124–186. А. Бургињон, *op. cit.*, 311.

36 О моделима односа између биолошке и културне еволуције детаљније код: W. H. Durham, „Interaction of genetic and cultural evolution: Models and examples“, *Human Ecology*, 10/1982, 289–323.

37 Егоизам проналазимо и код других живих бића али је он тада генетски условљен. Видети код: W. D. Hamilton, „Geometry for the Selfish Herd“, *Journal of Theoretical Biology*, 31/1971, 295–310.

људског егоизма исцртавају необузданост, произвољност, бестијалност и све могуће врсте изопачења. Међутим, најважнија манифестација егоизма, с обзиром да се максимализам једног човека или групе супротставља максимализму других, а све то у условима ограничених ресурса, јесте агресивност.³⁸ Према томе, трипартиција која изражава културолошку еволуцију човека, онда када желимо да објаснимо феномен рата, подразумева идејни низ: културолошка неограниченост – егоизам – агесија.³⁹

Изложени дуализам у структури човековог бића (биолошки солидаризам / културолошка неограниченост човека), подразумева два пола људске егзистенције. У суштини, тај дуализам подразумева и један дубоки парадокс људскости, и то не теоријски него егзистенцијални, парадокс који подразумева у исто време супротстављеност али и јединство ова два принципа човековог бивствовања. Како указује познати амерички социолог Џ. Х. Тарнер: „Друштвени живот укључује сталну несагласност изеђу оних снага које настоје да одрже друштвени ред и оних које стварају девијације, раздор наред и друштвену промену. Ми дословно живимо усред непрестане борбе која се одвија између механизма друштвене контроле и друштвених тенденција ка девијантности, конфликту и раздору“.⁴⁰

Све то коначно значи да по својој природи човек није или само добар (Русо, Кант, Монтескије) или лош (Макијавели, Хобс). Ми смо склони и способни и за себичност и за солидарност. Међутим, права слика човека у својој суштини јесте архетип пристојног и саосећајног бића где иза алтруистичке етике дрема крвожедна звер.

Принципи биолошког солидаризма и егоизма као аспекти човекове генеричке суштине се преплићу и потиру с обзиром на своју суштину (овај први изражава човекову биолошку основу а овај други човекову друштвену природу), с обзиром на своју снагу у деловању (имајући у виду њихове изворе и функцију) и с обзиром на своје последице, а тада пре свега мислимо на феномен рата и колективног насиља уопште, имајући у виду колико ратовање претеже у човековој прошлости али и садашњости.

У сваком случају, као што је речено у претходном одељку, у објашњењу феномена рата потребно је поћи од човекове генеричке суштине, а кратак осврт на теорију еволуције у најразвијенијем облику, са доприносима социобиологије, биолошке антропологије, генетичке психологије и других граничних дисциплина, и са аспектима који су више или мање емпиријски документовани, доводи нас до дихотомије солидаризам / егоизам. Ту дихотомију, онако како је најкраће елаборирана у претходним пасусима овог одељка,

38 О агресивности у класичној литератури из области социјалне биологије, и најисцрпније, код: Е. О. Wilson, *op. cit.*, 129–151.

39 Наглашавамо, овде да се ради о експланаторном моделу за објашњење порекла и природе феномена рата, а не за шире објашњење човека и његовог света, Стога је из круга културолошких варијабли који детерминишу људску природу искључено човеково стваралаштво, а из круга биолошких варијабли алтруизам.

40 Џ. Х. Тарнер, *op. cit.*, 186.

посматрамо као парадигму за разумевање колективног насиља, пре свега рата. Она тада, посматрано са становишта својих коначних последица, добија облик дихотомије: друштвени ред (поредак) / агресија.

Када се ради о агресији, наравно, не чини никакво откриће онај ко повезује објашњење рата са агресијом. У тај експланаторни модел најчешће се укључују принуда, друштвени сукоби, организационе способности једне заједнице тј. државе, али, тада, најчврћа корелација се успоставља између рата и агресије, и углавном се полази од тога да је агресија која одликује човека његова природна, тј. урођена карактеристика.

Међутим, у овом раду се поглед на агресију и рат разликује од онога што је стандардни приступ у том правцу, прво, зато што се агресија третира као манифестација човекове културолошке а не биолошке природе;⁴¹ и друго, стога што се на специфичан начин посматра однос солидаризма као биолошке предиспозиције човека и егоизма као последице човекове трансформације од биолошки ограниченог бића у културолошки неограничено биће (захваљујући стандардизацији комуникације, а на основу тога развоја језика и мишљења), биће које функционише по принципу максимализма у задовољавању потреба.

Иначе, овде треба нагласити да хипотеза о генетички заснованој агресивности није непозната и није усамљена. Далеко од тога. Почев од Фројда као ауторитета у овој области (да не идемо даље у прошлост), па до данашњих дана, може се рећи да она чак и доминира у академским круговима. Међутим, ствари не стоје тако у табору специјалиста из еволуционе биологије и психологије. Ова се научна заједница изјаснила на тему порекла људске агресивности једним манифестом (тзв. Севиљска изјава) из 1986. године, на конференцији под називом „Мозак и агресија“, а коју је касније прихватио и УНЕСКО, где се, баш као у овом раду, негира биолошко и указује на културолошко порекло „људске“ агресивности. С обзиром на ауторитет ове научне заједнице, прихватамо као аксиом њихове ставове. Иначе, у Севиљској изјави се каже: „Научно је некоректно рећи да смо од наших животињских предака наследили тенденцију да водимо ратове. Научно је некоректно рећи да је рат или било који или било који други облик насилничког понашања генетички програмиран у људској природи. Научно је некоректно рећи да је током еволуције човека природна селекција фаворизовала агресивно понашање више него било који други облик понашања. Научно је некоректно рећи да људи имају насилнички мозак“.⁴²

Што се тиче начина на који се у људској пракси комбинују изнуђени солидаризам као биолошко понашање и егоизам (агресија) као културолошко понашање, а све у правцу објашњења феномена рата, прво треба направити разлику између индивидуалне агресивности и колективне агресивности,

41 О моделима агресивног понашања који су биолошки (генетски) детерминисани код: К. Е. Мoyer, *Psychobiology of Agression*, New York, 1976, 123–125.

42 Према: Н. Туцић, *op. cit.*, 159.

јер са еволутивног гледишта она немају исти значај.⁴³ Наравно, у овом раду се обрађује само проблем колективног (и организованог) насиља, а у одговору на питање како се у колективном понашању људи везују и преплићу изложени еволутивни механизми, један генетски (изнуђени солидаризам) и један културолошки (неограниченост човека у културолошком смислу, егоизам тј. агресивност), поћи ће се мноштва експеримената у области социјалне психологије (рачунајући и експерименте са децом), где су људи дељени у групе, и то по основу тривијалних критеријума (на пример, према томе коју врсту музике преферирају, да ли више прате класично или модерно сликарство, за који клуб навијају, или су дељени у групе које су се такмичиле у разним вештинама и спортовима, итд.), па онда пратиле реакције у њиховом понашању.⁴⁴ Ови експерименти су показали, да готово без изузетка, припадност групи, иако су оне *ad hoc* формиране и на основу баналних критеријума, практично моментално изазива непријатељство према припадницима друге групе.

Имајућу у виду мноштво и релевантност ових истраживања, као и њихове резултате, а према ономе што је изложено у раду када се ради о пореклу солидаристичких понашања код човека, као и имајући у виду начин на који је објашњена културолошка неограниченост човека, може се говорити о злокобној комбинацији фактора у питању када се максимализам у задовољавању потреба „најприродније“ везује са групном (солидаристичком) свешћу човека која је генетски детерминисана, односно, може се говорити о томе како тај максимализам отвара најшира врата најбржем, најчвршћем и најтрајнијем удруживању људи, али када то удруживање, као биолошки детерминисано, повезано са принципом максимализма у задовољавању потреба, коначно добија димензију највеће могуће агресивности. Овај смо модел везивања изложених фактора људске природе назвали „злокобном комбинацијом“ стога што њен егзистенцијални карактер доводи до страховитих последица људске агресивности која добија изглед деструкције, аутодеструкције, бестијалности, разударености и сваке друге могуће изопачености.⁴⁵ Како Ј. Харари каже у закључки своје књиге о Сапијенсу: у случају човека добили смо животињу која је постала бог, али имајући у виду сразмере људске агресивности поставља се питање: „Има ли шта опасније од незадовољних и неодговорних богова који не знају шта хоће“.⁴⁶

43 Тако код: А. Бургињон, *op. cit.*, 332–333.

44 Н. Туцић, *op. cit.*, 160.

45 Све ово добија и монструозне димензије када у презентирани експланаторни модел укључимо и неке друге релевантне културолошке факторе, пре свега разне идеологије (класне, верске, етничке, субкултурне), те развој технологије, нарочито војне индустрије. О односу идеологије и рата код: С. Малешевић, *op. cit.*, 91–96. О односу технологије и ратовања код: К. Кокер, *op. cit.*, 41–70.

46 Ј. Харари, *op. cit.*, 339.

4. РАТ, КОЛЕКТИВНО НАСИЉЕ, ДРУШТВЕНА КОНТРОЛА И ФУНКЦИОНАЛНА АНАЛИЗА ПРАВА

Из изложеног се може рећи да је рат облик колективног насиља (поред других облика таквог насиља, попут револуција, грађанских ратова и тероризма) који с обзиром на своје изворе (злокобна комбинација генетских и културолошких фактора о којима је било речи) увек и неизоставно представља тектонски поремећај друштва. На краћи рок, посматрано чак и у интервалу од неколико векова, може се чинити да су одређене заједнице и културе „профитирале“ од рата и других облика колективног насиља, на пример В. Британија почев од формирања источно – индијске компаније (1600. година), или САД, нарочито после Првог и Другог Светског рата (као и после 2014. године након увођења санкција Руској федерацији од којих су једино САД имале невероватне бенефите). Међутим, дугорочно посматрано, као што показује актуално стање међународног поретка, ратови и невероватне димензије агресије и разарања доводе до тога да ће читава људска цивилизација бити на губитку у коначној подели карата. Или да се изразимо терминологијом еволуционе биологије (тада то „блаже“ и не тако песимички звучи), показало се да људска агресивност не повећава, већ напротив, снижава адаптивну вредност како појединца тако и људске заједнице у целини.

Колективно насиље које упражњава Сапијенс, имајући у виду његове изворе, манифестације и последице, таквог је карактера да људску културу слободно и без устезања можемо означити као културу насиља, без обзира на невероватне и чудновате резултате и доприносе које човек даје цивилизацији на духовном и технолошком плану.

Тако долазимо до самог краја овог рада где се сусрећемо са феноменом друштвене контроле, односно са питањем како се суочити са људском агресивношћу и насиљем онако како су овде представљени тј. са питањем како их ограничити, сузбити, каналисати и превенирати, коначно, како се одбрани од тог зла које носимо у себи.

Из изложеног следи да у окружењу које се без поговора може назвати културом насиља, најважнији задатак читавог друштва и сваке заједнице понаособ, веће или мање, јесте успоставити, и још важније, спровести одговарајући механизам друштвене контроле у правцу суочавања са ратом, свим могућим сукобима, и сваким могућим обликом насиља и агресије.

Механизам друштвене контроле је синтагма од које нужно морамо кренути када је у питању суочавање са ратом, људском агресијом и колективним насиљем јер се под овим појмом подразумева низ мера и поступака којима се мора прибећи како би друштвена контрола била ефикасна. Механизам друштвене контроле који ће бити представљен није теоријског већ оперативног карактера и типичан је за модерно друштво. Тај механизам може добити различите модалитете. Ипак, постоје неке карактеристике поретка контроле које су заједничке за све облике политичких режима и

сваки друштвени систем.⁴⁷ У суштини, механизам друштвене контроле у модерним друштвима подразумева три нивоа организовања и заштите друштвеног поретка.

На првом, макро – нивоу сусрећемо се са државом и тржиштем. Држава је глобални оквир друштвене контроле с обзиром на њене многобројне функције. Од свих тих функција, она која се тиче друштвене контроле нарочито долази до изражаја када државу дефинишемо као „друштвену организацију посредством које се успостављају односи између свих заједница у једном друштву и која обједињује, координира, усмерава и надзире деловање свих друштвених установа и организација унутар своје територије“.⁴⁸ Тржиште у том контексту, као организовано одвијање економских делатности, такође контролисано од државе, жила је куцавица модерног друштва јер без економске инфраструктуре немогуће је функционисање било које заједнице.

Силе друштвене контроле на средњем плану су друштвене установе и организације унутар којих се одвијају, и наглашавамо, заправо групишу разне и различите друштвене делатности по принципу нормативне уређености.

На микро – плану, механизам друштвене контроле обухвата нормативни поредак којим се устројава читаво друштво и који је крвоток сваке заједнице. Метафора о нормативном поретку као крвотоку модерног друштва мора бити дословно и буквално схваћена с обзиром да нормативни поредак прожима све сфере и све поре друштва. Нормативи поредак и његов значај као механизма друштвене контроле највише долази до изражаја на микро – плану путем примене норми (пре свега права). Примена права и норми уопште, опет, подразумева одговарајуће понашање свих правних субјеката, тако да се друштвена контрола путем нормативном поретка шири са микро на макро – план, и обрнуто, преко државе и друштвених установа враћа на микро - план. Све ово значи да је нормативни поредак најважнији механизам друштвене контроле.

На крају, дискусија о пореклу и значају рата као феномена полазећи од генеричке суштине човека довела нас је до једног егзистенцијалног парадокса где се сучељавају један изнуђени солидаризам као генетска предиспозиција човека са културолошком неограниченошћу људског бића, која, у заједници са тим солидаризмом, добија изглед несхватљивог егоизма и агресије. Тај егоизам и та агресија су константа човекове егзистенције и, коначно, угрожавају опстанак читавог људског друштва (људске цивилизације), а конкретан и непосредан, отежавају функционисање сваког појединачног друштва.⁴⁹ У том контексту, потребни су снажни механизми

47 Ц. Х. Тарнер, *op. cit.*, 186–193.

48 С. Бован, *Основи социологије љавна*, Београд, 2018, 126.

49 Узмимо само податак да је почетком касног средњег века у свим колективним сукобима у свету страдало око 60.000 људи, док је у 20 веку настрадало 110 милиона жртава: W. Eckhardt, *Civilizations, Empires and Wars*, Jefferson 1992, 272. Према неким истраживањима, човечанство је од краја четвртог миленијума старе ере (према археолошким истраживањима први „прави ратови“ вођени су у

друштвене контроле како би се обуздала људска необузданост и обезбедило нормално функционисање људског друштва. Међу тим механизмима најважнија је улога нормативног поретка. Међутим, посматрање нормативног поретка из изложене перспективе захтева један другачији поглед на његов значај и функције, поготово када се ради о правном поретку.

Тај другачији поглед прво се односи на функционисање нормативног поретка као таквог. Наиме, све изложено указује да у примени права, више или мање, морамо имати свест о јединству нормативног поретка, односно о јединству права, обичаја и морала. Наравно, увек полазимо од тога да је право „најсавршенији“ сегмент нормативног поретка али да ефикасна друштвена контрола на микро и макро плану подразумева, врло често, поготово када се ради о сузбијању колективног насиља (хуманитарно и ратно право), сагледавање људске деструктивности, агресије и егоизма из угла јединства нормативног поретка како би се захватиле на целисходан начин све могуће ситуације и сва могућа проблематика пред којом се налазимо.

Међутим, и важније, поставља се питање како се изложена дискусија о пореклу рата и колективног насиља рефлектује на поље функционалне анализе права. У овом раду се брани теза да проблематику функцију права треба посматрати на три равни, и да такав приступ мора добити и свој номотехнички израз, нарочито у области међународног кривичног права.

Прво што треба рећи када се ради о проблему функција права јесте да је у питању једна о централних тема правне науке, пре свега социологије права.⁵⁰ Њен значај проистиче из нараслих функција државе и све значајније улоге права у друштву. Услед тога, у правној теорији, за разлику од нормативне теорије права, сазрева свест о томе да специфичност права није пре свега у томе да се ради о једном нормативном поретку, већ у нарочитој функцији који тај принудни поредак врши у друштву.

Функционална анализа права понајвише се обрађује унутар функционализма као опште теорије у друштву. Тада, готово унисоно, баштини се идеја о праву као средству друштвене кохезије.⁵¹ Р. Паунд, знаменити представник социолошке јуриспруденције, посветио је велику пажњу овој проблематици. Дајући анализу функција права почев од античког доба па до почетка 20. века, он открива како су се функције права мењале кроз историју, али да један образац опстаје, а тај је да право увек, више или

Месопотамији између 3000 и 4000 године п. н. е, а трагови најстаријег колективног убиства враћају нас у стари Египат пре 10.000 година), па до седамдесетих година 20. века водило преко 14.000 мањих или већих ратова, а после Другог светског рата до пред крај 20 века водило се преко 500 оружаних сукоба: М. Перић, М. Вучинић, *op. cit.*, 2.

50 Појачано интересовање за ову проблематику резултирало је тиме да су функције права биле централна тема међународног конгреса за филозофију права одржаног у Мадриду 1973. године.

51 Најпрегледније на ту тему код: R. Cotterrell, *The Sociology of Law*, London 1992, 71–98.

мање, врши функцију интеграције друштва. Он каже да што се тиче функција права „склон сам да у историји права сагледам непрекидно шире признавање и задовољење људских потреба, захтева или жеља кроз друштвену контролу, много обухватније и делотворније обезбеђење друштвених интереса, непрестано и потпуније и делотворније сузбијање пустошења и спречавање сукоба у човековом уживању у благодетима живота – укратко, сталан и много делотворнији социјални инжењеринг“.⁵² Правна теорија марксизма је овој проблематици такође посветила велику пажњу. Код њих, на пример у нашој правној теорији код Р. Лукића, основна функција права уграђује се у саму дефиницију права када се указује да оно врши пре свега класну функцију: право као систем норми којима се штите интереси владајуће класе.⁵³

Велико интересовање за питање функција права изнедрило је и неку врсту помодарства, а наиме да се без дубљег увида у правну теорију и историју права разматра ова проблематика, што је довело до неке врсте лицитирања тим функцијама и њиховој хиперпродукцији. Функционална анализа права је први систематски облик добила у радовима Н. Бобиа.⁵⁴

Не улазећи дубље у ову проблематику, овде се излаже једна класификација којом се функције прва деле на оне социјалне (које проистичу из природе друштва) и оне техничке (које проистичу из природе права као технике принудног регулисања друштвених односа). Међу социјалним су најважнија класна и опште друштвена функција права, а од оних техничких издвајају се репресивна (заштитна), контролна, дистрибутивна и промотивна функција права.⁵⁵

Међутим, из дискусије о суштини феномена рата, полазећи од изреченог о природи, манифестацијама и последицама људске агресивности, поготово када она добија размере колективног насиља, може се говорити о томе да право, поред одговарајућих социјалних и техничких функција, врши и извесне функције које проистичу из људске природе, а које се могу означити као антрополошке функције права. Те функције се могу поделити на формативну и социјализаторску функцију права.

Формативна функција права, према неким нашим ранијим радовима, подразумева да је човек по свом бићу *homo iuridicus*, односно да се путем нормативизације (стандардизације) биолошких понашања код прачовека, о чему је раније било речи, развија и нормативна свест која је била првобитни облик друштвене свести, тако да се путем тог механизма у случају човека остварује прелазак из биолошког у социјалн свет, а формативна функција нормативизације у изложеном смислу значи да је тај и такав процес био основа за опстанак човека као врсте и настанак човека као бића посебне врсте.

52 Р. Паунд, *Увод у филозофију права*, Подгорица, 1996, 90.

53 Р. Лукић, *Теорија државе и права*, књ. 2, Београд, 1958, 48–49.

54 Н. Бобиа, *Есеји из теорије права*, Сплит, 1988, 82–84, 93–103.

55 С. Бован, *op. cit.*, 194–196.

Ипак, за дискусију која се води у овом раду, много је важнија елаборација социјализаторске функције права као антрополошке функције. На почетку те дискусије констатујемо да је захваљујући развоју свести род *Homo sapiens* искорачио из царства нужности у царство слободе трансформишући се од биолошки ограниченог у културолошки неограничено биће. У том смислу, социјализаторска функција права се испољава као механизам ограничавања културолошке неограничености човека. Поставља се питање зашто ову функцију означавамо префиксом „антрополошка“ и зашто је сматрамо најзначајним механизмом друштвене контроле.

Одговор на ово питање је већ дат, па се нећемо понављати. Само у једној реченици, биолошки солидаризам и културолошка неограниченост човека, међусобно удружени, стварају огроман и непресушан генератор зла и насиља, нарочито колективног, насиља које је пресудна одлика људске цивилизације. С обзиром да је социјализаторска функција права усмерена пре свега на ограничавање, каналисање и сузбијање колективног насиља које је најјачи дезинтеграциони фактор у друштву, и с обзиром на порекло тог насиља, онако како је управо објашњено, социјализаторска функција права има наглашено антрополошку димензију, у смислу да је егзистенцијалног карактера за људску врсту и да проистиче, на изложени начин, из биолошке основе човека.

Остаје нам на крају да кажемо нешто о оперативној димензији антрополошке функције права, односно да кажемо нешто о томе на који се начин ова функција права може номотехнички изразити.

5. НОМОТЕХНИЧКИ ИЗРАЗ АНТРОПОЛОШКЕ ФУНКЦИЈЕ ПРАВА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Када се ради о националном праву, претходна излагања о антрополошким функцијама права, пре свега о оној социјализаторској, усмеравају нас нужно ка кривичном праву (оно је у сваком случају најпогоднији пример), и то оним деловима кривичног законодавства које се односи на сузбијање насиља, како индивидуалног, тако и колективног (насилнички криминалитет). Овде се сусрећемо са широком лезом кривичних дела која се могу разврстати по различитим критеријумима.⁵⁶ Номотехничка интервенција са предложеног становишта, где треба да дође до изражаја посебна опасност ових кривичних дела за безбедност, функционисање и вредносне темеље друштва, може се учинити на начелној равни, на равни бића појединих кривичних дела, на равни кривичних санкција и на равни казнене политике. На начелној равни, на пример, ради се о могућности преиспитивања појединих начела кривичног права, конкретно начела хуманости, које предвиђа, у односу на

56 Љ. Лазаревић, „Деликти насиља–кривичноправни аспект“, *Деликтни насиља – кривичној равни и криминолошки аспекти* (ур. Д. Радовановић), Београд, 2002, 11–22.

учиниоца кривичног дела, да кривично право и кривичне санкције треба да буду, колико је то могуће, хумане.⁵⁷ Овакав приступ, с обзиром на изречено о пореклу колективног насиља и људске агресивности, подразумева једну начелну и незаслужену привилегију за учиниоце дела из области насилничког криминалитета. Већ једна формулација (нема потребе за неком строжијом) која говори о тежњи да се избегне непотребна суровост и нехуманост, довела би до промене опште перспективе у третману ових дела у правцу повећане будности правног поретка у правцу сузбијања колективног и сваког другог насиља. Номотехничка интервенција у изложеном духу, на начелној равни могла би се састојати и у строжијем третману за поједине категорије популације, на пример када се ради о кривичнопавном статусу малолетних лица (смањивање прага кривичне одговорности на 12. година живота, сузити круг васпитних мера у правцу проширења заводских васпитних мера, укинути институт млађих пунолетних учиниоца кривичних дела, итд.).

Када се ради о номотехничкој интервенцији у односу на биће појединих кривичних дела поменућемо, на пример, кривично дело насиља у породици (чл. 194. КЗ) које је од увођења у наше право 2002. године, доживело више редакција у правцу прецизирања бића тог дела, а то значи и строжије квалификације овог кривичног дела.⁵⁸ Други пример би могло бити кривично дело учествовања у тучи (чл. 123. КЗ). Овде би се номотехничка интервенција у бићу кривичног дела, у правцу строжије формулације, могла састојати у измени објективног услова инкриминације, када би свака туча била кривично дело (а не само она која за последицу има смрт или тешку телесну повреду), чиме би се оваква понашања, пребацила из прекршајног у казнено право. Још један пример у овом правцу може бити и кривично дело насилничког понашања (чл. 344. КЗ). Овде би интервенција у бићу кривичног дела, у правцу строжијег третмана, подразумевала редакцију текста где би се „значајније угрожавање спокојства грађана“ увек процењивало по објективном критеријуму. Овде немамо више простора за још примера, али њих потенцијално има много, што ћемо оставити за неку другу расправу.

Када се ради о интервенцији *de lege ferenda* у погледу кривичних санкција, антрополошки приступ кажњавању, почев од аргументације о природи и тежини колективног насиља у правцу дезинтеграције друштва и опште друштвене аномије, подразумевао би строжије кажњавање за поједина дела насилничког криминалитета.

Када се ради о казненој политици, номотехничка интервенција са антрополошких позиција, као у раду, подразумевала би извесна емпиријска истраживања на ову тему, као оно спроведено у нашој земљи 2018. године, али којим би била обухваћена само кривична дела насилничког криминалитета, а све ради пресека стања у овој области. Иначе, и истраживање на које упућујемо указује на релативно благу казнену политику у Србији. На пример,

57 З. Стојановић, *Кривично љаво (ојшии гео)*, Београд, 2013, 28.

58 Н. Делић, *Кривично љаво (иосебни гео)*, Београд, 2024, 150–157.

када се ради о вишим судовима (свих девет виших суда), у 90, 2% случајева се изричу затворске казне, али оне не иду ка законском максимуму већ обрнуто.⁵⁹ Исто тако, када се ради о кривичним делима из надлежности основних суда, у чак 55,5% случајева изриче се условна осуда, што се и у закључцима овог истраживања сматра неоправданим и забрињавајућим.⁶⁰

Што се тиче међународног права, пре свега међународног хуманитарног права, номотехничка интервенција по „логици“ социјализаторске функције права, начелно се може везати, на пример, за све развијенију технологију масовног уништења, а у правцу додатне и посебне заштите појединих категорија становништва. Овде се пре свега мисли на цивилно становништво, поготово имајући у виду актуалне недоречености у овој области.⁶¹

Када се ради о међународном кривичном праву, сигурно се по изложеној матрици може говорити о номотехничкој интервенцији унутар појединих кривичних дела из области посебног дела међународног кривичног права, на пример, када се ради о кривичном делу геноцида. Иако је ова тема у литератури подробно обрађена,⁶² чини се да је потребно, баш са антрополошког становишта, додатно прецизирати „геноцидну намеру“, у оквиру бића ове инкриминације, прво како би се у оквиру локалних или регионалних сукоба поузданије детектовали елементи овога кривичног дела (на пример, актуално, у случају сукоба у Израелу), друго, како би се спречиле злоупотребе овог дела за текуће политичке потребе (као у случају Сребренице, где се у најгорем случају може говорити о делу ретрибутивне, тј. осветничке правде а никако о геноциду), поготово када лажне квалификације овог дела сигурно могу довести до наставка спирале колетивног насиља. Међутим, независно од појединих кривичних дела, чини се да је највећи проблем међународног кривичног права принципијелност у казненој политици и принципијелност у могућности кажњавања (ово се односи на чињеницу да, на пример, САД одбацују надлежност међународног суда правде за дела која учине припадници оружаних снага САД). У овом контексту, позивање на принципијелност у овој материји може се додатно ојачати аргументацијом везаном за антрополошке функције права, јер би та аргументација тада добила један универзалистички па чак и природноправни карактер, тј. добила би на тежини и оправданости.

У сваком случају, а према изложеном, изгледа да има простора да се говори о номотехничкој интервенцији са антрополошког становишта (пре свега у смислу социјализаторске функције права како је овде формулисана), како у националном тако и у међународном праву. Но, о томе у некој другој расправи.

59 *Казнена политика у Србији – Закон и пракса* (ур. Б. Бановић, В. Јакупич, М. Симиновић), Београд, 2018, 119.

60 *Ibid.*, 120.

61 Бојан Милосављевић, *Међународно хуманитарно право*, Београд, 2024, 68–69.

62 М. Шкулић, *Међународно кривично право*, Београд, 2022, 240–252.

6. ЗАКЉУЧАК

Када се феномени рата, агресије и културе насиља посматрају са једног социо – антрополошког становишта, а то значи полазећи од генеричке суштине човека као бића посебне врсте, долазимо у ситуацији да заснујемо најширу перспективу у разматрању ове проблематике. Ипак, доктринарна основа ове анализе је пре свега теорија еволуције у модерном облику која полази од тога да су тзв. „отворени програми понашања“, тј. нека врста биолошке радозналости у правцу тражења корисних понашања, кључни покретачки механизам еволуције рода *Ното*. Најважнија последица једног таквог еволутивног процеса, а заправо у случају *Ното sapiens*, јесте у томе да се тај прелаз из царства нужности у царство слободе одвија „логиком“ једног егзистенцијалног парадокса, где се сукобљавају и преплићу изнуђени солидаризам као модел биолошког понашања и као генетичка предиспозиција човека и културолошка неограниченост човека као базична, али сада, социјална последица тог изнуђеног (биолошког) солидаризма. Најважније обележје биолошког солидаризма јесте у томе да људско удруживање испољава изразито компетитивни карактер. Најважније обележје културолошке неограничености човека јесте принцип максималистичког задовољавања потреба (и на нивоу појединца и на нивоу врсте). Ова два принципа, међусобно удружена, стварају огроман и непресушни генератор егоизма, агресије и насиља, на крају страховитих ратова, тако да сасвим слободно можемо рећи да је свет човекове културе пре свега свет културе насиља.

Из изложених разлога, успостављане ефикасних механизма друштвене контроле, нарочито путем правног поретка, најпречи је задатак сваке друштвене заједнице и читавог човечанства. У том контексту, тј. полазећи од формулисаног еволутивног парадокса и његових последица, може се рећи да право поред социјалних и техничких функција врши и једну социјализаторску функцију у правцу ограничавања човекове културолошке неограничености. Како је та функција усмерена пре свега на ограничавање, каналисање и сузбијање колективног насиља које је најјачи дезинтеграциони фактор у друштву, и с обзиром на порекло тог насиља, социјализаторска функција права онако како је овде објашњена има наглашено антрополошки карактер, у смислу да је егзистенцијалног карактера за људску врсту, и с обзиром да проистиче, на изложени начин, из биолошке основе човека.

На крају рада, на примеру националног законодавства (пре свега кривичног права) и међународног законодавства (хуманитарно, међународно кривично право) изложени су примери где се белодано указује како се антрополошка функција права, пре свега она социјализаторска онако како је овде представљена и образложена, може номотехнички изразити

ЛИТЕРАТУРА

- Ashworth C., Dandeker C., „Warfare, Social Theory and West European Development“, *Sociological Review*, 35/1987.
- Collins R., *Conflict Sociology*, New York, 1975.
- Cotterrell R., *The Sociology of Law*, London, 1992.
- Durham W. H., „Interaction of genetic and cultural evolution: Models and examples“, *Human Ecology*, 10/1982.
- Eckhardt W., *Civilizations, Empires and Wars*, Jefferson, 1992.
- Hamilton W. D., „Geometry for the Selfish Herd“, *Journal of Theoretical Biology*, 31/1971.
- Joas H., *War and Modernity*, Chicago, 2003.
- Lenin V. I., *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, New York, 1939.
- Mayr E., *Population, Species and Evolutions*, Cambridge, 1970.
- Moyer K. E., *Psychobiology of Agression*, New York, 1976.
- Poggi G., „Theories of State Formation“, *The Blackwell Companion to Political Sociology* (ed. Nash U. K., Scott A.), Oxford, 2004.
- Shaw M., „War and Social Theory“, *War, State and Society* (ed. M. Shaw), London, 1984.
- Shields W. M., „Barn Swallow mobbing: Self-defence, collateral defence, group defence, or parental care“, *Animal behavior*, 32/1984.
- Simmel G., „The Sociology of Conflict“, *American Journal of Sociology*, 4/1904.
- Tilly Ch., *Coercion, Capital and European States*, London, 1992.
- Tiryakian E. A., „War: the Covered Side of Modernity“, *International Sociology*, 4/1999.
- Wilson E. O., *On Human Nature*, Cambridge, 1978.
- Wimmer A., Min B., „From Empire to Nation-States“, *American Sociological Review*, 6/2006.
- Бобио Н., *Есеји из теорије права*, Сплит, 1988.
- Бован С., *Основи социологије права*, Београд, 2018.
- Бован С., *Парадигматски корени социологије права*, Београд, 2004.
- Бургињон А., *Природна историја човека*, Београд, 1996.
- Волзер М., *Праведни и неправедни райови*, Београд, 2010.
- Гелен А., *Човек, његова природа и његов положај у свету*, Сарајево, 1974.
- Гиденс Е., *Социологија*, Београд, 2003.
- Делић Н., *Кривично право (и посебни гео)*, Београд, 2024.
- Ђордано, *Огледи о интеркултурној комуникацији*, Београд, 2001.
- Ђуричковић М., *Теорија друштвених сукоба*, Београд, 2007.
- Казнена политика у Србији – Закон и пракса (ур. Б. Бановић, В. Јакупич, М. Симовић), Београд, 2018.
- Кокер К., *Будућности раја*, Београд, 2010.
- Крећа М., *Међународно јавно право*, Београд, 2023.
- Лазаревић Љ., „Деликти насиља – кривичноправни аспект“, *Деликтни насиља – кривичноправни и криминолошки аспекти* (ур. Д. Радовановић), Београд, 2002.

- Лукић Р., *Теорија државе и љрава*, књ. 2, Београд, 1958.
- Малешевић С., *Социологија раџа и насиља*, Загреб, 2011.
- Милисављевић Б., *Међународно хуманиџарно љраво*, Београд, 2024.
- Моно Ж., *Случајносџ и нужносџ*, Београд, 1983.
- Паунд Р., *Увод у филозофију љрава*, Подгорица, 1996.
- Перић М., Вучинић М., *Социологија раџа*, Београд, 1995.
- Пијаже Ж., *Порекло сазнања*, Београд, 1983.
- Пијаже Ж., *Психологија инџелиенције*, Београд, 1968.
- Стојановић З., *Кривично љраво (оџшџи део)*, Београд, 2013.
- Тарнер Џ. Х., *Социологија*, Нови Сад, 2009.
- Туџић Н., *Еволуција, човек и друшџтво*, Београд, 1999.
- Хараламбос М., Холборн М., *Социологија – џеме и љерсџекџиве*, Загреб, 2002.
- Харари Ј., *Сайџјенс*, Београд, 2014.
- Хирно Ж., *Једнакосџ и неједнакосџ раса*, Загреб, 1975.
- Шкулић М., *Међународно кривично љраво*, Београд, 2022.
- Шљукић С., Шљукић М., „Циклична теорија и друштвени сукоби“, *Социологија*, 4/2013.

Saša Bovan, PhD*

SOCIOLOGY OF WAR AND LEGAL SCIENCE CULTURE OF VIOLENCE IN THE CONTEXT OF FUNCTIONAL ANALYSIS OF LAW

Summary

In this paper, war, aggression, and the culture of violence are examined from a socio-anthropological perspective, meaning that the starting point of the paper is the generic essence of humans as a distinct species. The doctrinal basis of this analysis is the theory of evolution in its modern form, which begins with the idea that so-called “open behavioral programs”. Open behavioral programs are type of biological curiosity towards seeking beneficial behaviors and they are the key driving mechanism of the evolution of the Homo genus. The most significant consequence of such evolutionary process, in the case of Homo sapiens, is that the transition from the realm of necessity to the realm of freedom occurs through the “logic” of an existential paradox, where forced solidarity as a model of biological behavior and as a genetic predisposition of humans clash and intertwine with the cultural unlimitedness of humans as the basic, but now social, consequence of that forced (biological) solidarity. The most notable

* Full professor, University of Belgrade – Faculty of Law, bovan@ius.bg.ac.rs.

feature of biological solidarity is that human cooperation exhibits an extremely competitive character. The most notable feature of cultural unlimitedness is the principle of maximal satisfaction of needs (both at the individual and species levels). These two principles combined create a vast and inexhaustible generator of egoism, aggression, and violence, ultimately leading to dreadful wars, so it can be freely said that the world of human culture is primarily a world of the culture of violence.

For the reasons presented, the establishment of effective mechanisms of social control, especially through the legal order, is the foremost task of every society and all of humanity. In this context, starting from the formulated evolutionary paradox and its consequences, it can be said that law, in addition to its social and technical functions, also serves a socializing function towards limiting human cultural unlimitedness. Since this function is primarily aimed at limiting, channeling, and suppressing collective violence, which is the strongest disintegrative factor in society, and considering the origin of that violence, the socializing function of law as explained here has a pronounced anthropological character, in the sense that it is existential for the human species, and considering that it stems, in the presented manner, from the biological basis of humans.

At the end of the paper, examples from national legislation (primarily criminal law) and international legislation (humanitarian, international criminal law) are provided to illustrate how the anthropological function of law can be expressed in a nomotechnical manner.

Keywords: sociology of war, legal science, functional analysis of law.